

Татјана Г. Трајковић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за србистику

УДК 811.163.41`282
929:81 Брок О.
Претходно саопштење
Примљено: 1. 4. 2024.
Прихваћено: 5. 5. 2024.
<https://doi.org/10.46630/gstj.22.2024.17>

ОЛАФ БРОК: ДИЈАЛЕКТИ НАЈЈУЖНИЈЕ СРБИЈЕ – ОСВРТ НА МОНОГРАФИЈУ²

У раду је дат краћи осврт на досадашња обележавања годишњица од објављивања монографије *Die Dialekte des südlichsten Serbiens* (1903) норвешког слаviste Олафа Брока. У другом делу дат је краћи приказ књиге који се односи на концепт и садржину ове монографије. Скреће се пажња на озбиљан научни приступ истраживањима који је поседовао Олаф Брок, што је било веома важно да он дође до релевантних закључака о српским народним говорима са југа Србије на самом почетку 20. века.

Кључне речи: Олаф Брок, 1903. година, српски језик, српски дијалекти, *Die Dialekte des südlichsten Serbiens*

Универзитет у Нишу Републике Србије може се похвалити да редовно обележава годишњице објављивања важне дијалектолошке монографије *Die Dialekte des südlichsten Serbiens* (1903) Олафа Брока. Симпозијум *Олаф Брок и српска дијалектологија* одржан је 2003. године поводом једног од објављивања Брокове монографије. Симпозијуму су, поред наших професора, присуствовали и гости из Норвешке, као што су проф. Ерик Егеберг и Свејн Мунесланд, али и новинар Саша Димитријевић, наш дугогодишњи дописник из Норвешке. Затим, 2013. године на Универзитету у Нишу одржана је *Трибина* посвећена Олафу Броку поводом сто десете годишњице истог догађаја, те ове 2023. године подсећамо на сто двадесету годишњицу и то на два места: у Ослу (Норвешка) и у Нишу (Србија).

Познато је да је Олаф Брок боравио у Србији крајем деветнаестог века и да је том приликом, у лето и јесен 1899. године, обишао јужне и источне крајеве Србије. Може се рећи да је то било и пресудно време за научна истраживања, јер је већ неколико година након тог боравка дошло до великих

¹ tatjana.trajkovic@filfak.ni.ac.rs

² Рад представља део излагања одржаног на Норвешкој академији наука у Ослу 25. октобра 2023. на свечаности поводом обележавања 120 година монографије Олафа Брока, коју су организовали Амбасада Републике Србије у Краљевини Норвешкој и Норвешка академија наука. Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-66/2024-03).

историјских промена у Србији, на Балкану, у Европи. Време проведено у Србији Олаф Брок је свестрано искористио, не само из угла лингвисте истраживача; он је био и прави путописац. Сретао се, разговарао са свим друштвеним слојевима тадашње Србије – од краља до свињара. За нашу лингвистику, пре свега за нашу дијалектологију, најзначајније је то што је прикупљену дијалекатску грађу успео да публикује. Од тог тренутка, од 1903. године, почиње развој српске дијалектологије, која ће се значајније допунити радом Александра Белића.

Далеке 1903. године, у издању Царске академије наука у Бечу, објављена је књига познатог норвешког слависте Олафа Брока под називом *Die Dialekte des südlichsten Serbiens (The dialects of southernmost Serbia)*, у преводу: *Дијалекти најјужније Србије*. Иначе, ова монографија је и до данас на немачком језику и ми немамо никакав њен превод на српски језик, те нам то остаје као задатак за будућност.

Књига има 343 стране у виду стубаца и једну дијалектолошку карту на којој је представљено пружање дијалекатских група.

Ова књига састоји се из *Увода* и четири дела.

У *Уводу*, који је исписан на 13 страна, говори се о општим географским условима у којима се налази територија ових говора, износи се неколико напомена о насељима и становницима, као и о страним утицајима. Овај одељак садржи краће делове које Брок насловио овако: *Географска структура области, Становници, Језик, Језички контакти, Конструкција и план израде, Скраћенице*.

У *првом* делу књиге, на 49 страна, изнете су основне фонетске црте ових говора: вокала и консонаната. Такође, у овом делу Брок описује ексипираторни акценат по којем су познати говори југоисточне Србије, указује и на детаље по којима се ови говори међусобно разликују, нпр. указује на повлачење акцента у говору Враћа (стр. 54). Наслов одељка је **Фонетика и фонетска теорија јужних српских говора**, а састоји се од следећих потпоглавља: **Вокализам:** *О инвентару самогласника, Мање варијације неких самогласника, Безвучни самогласници; Консонантизам:* *О попису сугласника, Гласови В и Ј, Однос Ј : //, О неким занковима, Гласовна асимилација у додиру сугласника; Асимилација и контракција у додиру сугласника; Односи дужине и акцената:* *Одсуство квантитета, Карактеристике истицања; Однос начина истицања према окружењу; Положај акцента, Говорна тактика.*

Други део књиге, који има 28 страна, посвећен је облицима деклинације и, што је посебно интересантно, акценатским приликама у облицима конјугације. (*иде – иде; идем – идем*). Овде Брок истиче постојање општег падежа (*casus generalis*), и овде детаљно анализира неке појаве, нпр. употреба падежних облика са бројевима, чување неких старих падежних облика итд. (стр. 63, 65). Потпоглавља одељка о деклинацији су: *Употреба падежа*

у бројевним конструкцијама, Падежни обрасци заостали из старијих времена и новоуведени. У делу о конјугацији налазе се целине: Уједначавање нагласка код глагола, Уједначен нагласак у сложеном аористу

Трећи део је најопширнији (од 89. до 326. стране). У њему су на 237 страна дати текстови локалних говора, затим, напомене о људима, подаци о фонетским и морфолошким одликама месних говора. Одељак је насловљен: *Појединачни дијалекти* и даље је подељен у целине према месту одакле се дијалекатски материјал обрађује. Први поднаслов је: *Прва група идиома из долине Мораве*, одакле се даље нижу уже целине: А. *Врање*, Б. *Луково*, В. *Лесковац са непоредном околином и Власотинцем*. У оквиру сваке ове целине именоване према месту које је обрађено налазе се потпоглавља: *Информатори, карактеристичне фонетске особине, узорци текста; Флексија именица; Флексија придева. Поређење; Флексија заменица; Бројеви; Постојање и грађење глаголских облика; Списак појединих глагола*. Код поглавља о Лесковцу и Власотинцу налазе се и потпоглавља: *Главне одлике власотиначког краја, Неки коментари о именској акцентуацији лесковачког говора, Двбосложне примарне именице, Именске деривације са појединим суфиксима*.

Други поднаслов одељка *Појединачни дијалекти* гласи: *Друга група: Идиоми планинског појаса између долине Мораве и бугарске границе*, којим су обухваћени одељци: А. *Крива Феја*, Б. *Неки подаци из Кијева и Црне Траве*, В. *Заплање*, Г. *Из непосредне околине града Ниша: Ђурлина*, Д. *Кална, Црвена Јабука*. Део о Кривој Феји садржи исте поднасловне претходно наведене, али се у другом делу налазе и поднаслови: *Унутрашњи и спољашњи планински идиоми, Карактеристике кијевачког типа и Фрагмент из Црне Траве*. Део о околини Ниша садржи поднасловне: *Уводне напомене, Узорци текстова, Општи коментари о теорији гласова и облика, Конкретнији коментари о теорији облика*. Део о Кални и Црвеној Јабуци садржи два поднасловова: *Информатори; карактеристичне фонетске особине и Неке главне одлике из теорије облика*.

Трећи поднаслов одељка *Појединачни дијалекти* гласи: *Трећа група: Нишавски идиоми*, којим су обухваћени одељци: А. *Пирот са непосредном околином* и Б. *Неке напомене из Беле Паланке*. У оквиру дела о Пироту и околини постоји и додаток: *Лужнички срез и најјугоисточнији део крављевине*. У поглављу о Белој Паланци стоје два поднасловова: *О језику града и о сеоским говорима у околини*,

Четврти део књиге (осам страна) тиче се простирања говора овог дела Србије, њихових граница и узајамног односа. Састоји се из два поднасловова: *Лужни део и Северни део*. Брок описује како се пружају говори које је истраживао и то чини врло детаљно, спомињући и мала места која припадају одређеном дијалекатском типу. На самој карти шрафирањем су обележене поједине области које су именоване у Легенди на следећи начин: *Пирот-*

ски идиоми, Унутрашњи планински идиоми и говори унутрашњег Заплања, Спољашњи планински идиоми и говори спољашњег Заплања, Лесковачко-власотиначки говори, Врањски говори.

Олаф Брок је идиоме најјужније Србије (како их он сам назива) испитивао тако што је своја истраживања започео од јужних и југоисточних и кретао се према североисточним крајевима. Брок је умео детаљно да класификује месне говоре, што се може видети и на самој карти, алими у врло детаљним описима терена који је обилазио.

На основу нешто каснијих истраживања истог или сличног подручја, Александар Белић је донекле изменио ову поделу. Међутим, на основу поделе до које је дошао Брок, могло би се рећи да је један странац прилично успешно могао да увиди разлику између три битна типа призренско-тимочких говора српског језика.

Истраживања Олафа Брока имају описни карактер. Он је записивао оно шта су и како су људи из ових крајева говорили. Његови информатори били су људи различитих профила. Били су то старији и млађи говорници, бунарџије, учитељи, професори, ђаци и сл. Оно што је од њих чуо он је верно забележио. Како Белић каже, Брок је имао „добро ухо, врло извезбано“. Био је у стању да осети „финије и ситније особине фонетике овог говора“.

Као пример таквих Брокових записа прочитаћу део текста из Криве Феје (210. стр. и даље). Треба напоменути да се ради о текстовима које Александар Белић хвали у смислу прилично тачног записивања.

„Липсала једна лисица на пут. Отуде је ишл једн дрвар, па онуј е лисицу турил гу на дрво у кола. А у иста таја кола имало је некакве рибе. А онаја лисица свё онéја рибе исврљила ги из кола, па и она икрипила ис кола. Па је свё рибе збрала које је исврљила ис кола. Чим је збрала оне рибе, она је одма отишла куде вука па му се пофали: „Кума-вујо, ёто ја што сам нафачала рибе нэчэске у воденични видришњак!“ Чим је чул вук, и он је отишл да фача рибе у видришњак. Он је клéкал у видришњак да фача рибе. Клечáјучи у воду у видришњак, замрзал му опаш у воду. Видели га некакви човéци па почели да викају: А, воденичар, вук у видришњак! А вук се препадне па тргнул опаш, а опаш је бил замрзал за лёд, и тако је остал опаш у лёд, а вук утекал. После вук отишл куде лисицу па ву викал: „Зашто ме превари да ја останем без опаш? А лисица му је одма рекла: „Не бój се, са че опаж да наставимо, јер ёне куде чукају жéне коноплё, а ти иди куде жéне, а ја чу идем куде њине кокошке. Ја чу да помаам кокошке, а ти докáчи једну повéсму и че наставимо опаш [...]“ И тако даље.

Истина је да је Александар Белић имао примедбе на Броков рад, али се мора напоменути и то да је Белић сматрао како је дело *Дијалекти најјужније Србије* „врло поучна књига“.

Остаје да одамо признање и захвалност великом Броку што се пре сто двадесет година упутио у једну малу балканску земљу, међу странце, што је био упоран да чује, запише и да свету верно пренесе све оно што је чуо.

Литература и извори

- БЕЛИЋ, Александар. „Дијалекти источне и јужне Србије“. *Српски дијалектолошки зборник I*, 1905.
- БЕЛИЋ, Александар. „О дијалекатском материјалу О. Броха у књизи *Die Dialekte des südlichsten Serbiens*“. *Српски дијалектолошки зборник II*, 1911; стр. 1–104.
- BROCH, Olaf. *Die Dialekte des sudlichsten Serbiens*. Wien: Alfred Holder, 1903.

Tatjana G. Trajković

OLAF BROK: THE DIALECTS OF SOUTHERNMOST SERBIA – A REVIEW OF THE MONOGRAPH

The paper provides a brief review of the previous celebrations of the anniversary of the publication of the monograph *Die Dialekte des südlichsten Serbiens* (1903) by the Norwegian Slavic scholar Olaf Brok. The second part provides a brief overview of the book, which refers to the concept and content of this monograph. Attention is drawn to Olaf Brok's serious scientific approach to research, which was very important for him to reach relevant conclusions about Serbian vernaculars from southern Serbia at the very beginning of the 20th century.

Keywords: Olaf Brok, 1903, Serbian language, Serbian dialects, *Die Dialekte des südlichsten Serbiens*.

